

Kønsstereotyper i universitets- uddannelser

AF STINE JØRGENSEN

“G_{itte} var en meget luksuriøs kvinde (...) Jens var til gengæld en meget dygtig forretningsmand”. “Morten er ingeniør og arbejder altid meget. (...) Helene er uden uddannelse, og har været ansvarlig for husholdningen og børnene”. “Kajsa Kroll [blev] under afstøvningen af kommoden distraheret af telefonen og ramte ved et uheld alle tre glasrammer (med billede af hendes børn) som væltede, hvorved limningen i bunden gik op..(...)”

Ovenstående er udklip fra eksamensopgaver, der anvendes på den juridiske bacheloruddannelse ved Københavns Universitet. Opgaverne er typisk konstrueret over et (mere eller mindre) fiktivt hændelsesforløb, og der er tale om opgaveforfatterens opfattelse eller beskrivelse af virkeligheden. Det er med udgangspunkt i disse fiktive hændelsesforløb, at de studerende tilegner sig de enkelte fags problemer. Det er et gennemgående træk ved mange af eksamensopgaverne, at de fremstiller kvinder og mænd

ESSAY

i en meget kønsstereotyp struktur. En kvinde fremstilles eksempelvis ofte i sin egen- skab af omsorgsperson, hvorimod en mand fremstilles som aktiv og handlende. Mænd er i øvrigt også klart overrepræsenteret i opgaverne. Der er eksempler på opgavekomplekser, hvor der ikke indgår kvinder.

Ligestilling mellem kvinder og mænd er et profileret emne på Københavns Universitet. For eksempel er opnåelse af faktisk ligestilling mellem kvinder og mænd et af universitetets personalepolitiske grundprincipper. Der er på den baggrund iværksat en række tiltag, der skal sikre opnåelsen af flere kvinder i forskning og i ledelse. Indtil videre rækker ligestillingsproblematikken både på det overordnede niveau og på fakultetsniveau (Det Juridiske Fakultet) kun til det personalepolitiske, men universitetet er ikke kun en arbejdsplads. På universitetet uddannes også en ikke uvæsentlig del af borgerne til fremtidens arbejdsmarked. Uddannelsessystemerne, herunder ikke mindst universiteterne, har stor indflydelse på udviklingen af samfundets bærende værdier. Det er blandt andet gennem uddannelserne, at den enkelte danner og udvikler sine grundlæggende opfattelser og forståelsesrammer. Eksamensopgaverne på den juridiske grunduddannelse afspejler i vidt omfang en meget traditionel opfattelse af kønnene, hvor kvinderne ses i sammenhæng med omsorgen og det traditionelle husmorarbejde. Der er meget langt fra den virkelighed og kønsopfattelse opgaverne konstruerer og universitetets klare målsætning om opnåelse af reel ligestilling mellem kønnene i forskning og ledelse. Der er derfor grund til at være opmærksom på, at Københavns Universitet ikke medvirker til at understøtte den kønsstereotype struktur, som nu søges løst gennem en aktiv ligestillingspolitik i forhold til det akademiske personale.

FORBUD MOD KØNSSTEREOTYPER OG LIGESTILLING MELLEM KØNNENE

Ligestilling mellem kvinder og mænd er en bærende værdi i det danske samfund. Omset til en retlig kontekst indebærer ligestillingsparadigmet et princip om forbud mod diskrimination på grund af køn. Forbuddet mod at diskriminere på grund af køn er i dansk ret synliggjort i ligestillingsloven (uden for arbejdsmarkedet) og i ligebehandlingsloven (inden for arbejdsmarkedet). Disse regler hviler på Danmarks internationale forpligtelser i form af FN's kvindekonvention og det efterhånden veludviklede net af EU-retsakter, herunder ikke mindst i selve traktatgrundlaget. Udviklingen i disse fora (FN og EU) har derfor stor betydning for forståelsen af princippet om forbud mod diskrimination på grund af køn i en dansk retlig sammenhæng. Både i FN's kvindekonvention og i det EU-retlige kompleks er der øget fokus på kønsligestilling i relation til uddannelse. Dette vil jeg komme mere ind på nedenfor.

I både EU og i FN's kvindekonvention er samfundsskabte kønsstereotyper i dag identificeret som en af de største udfordringer i forhold til at opnå reel ligestilling mellem kønnene. Traditionelle kønsstereotyper er med til at fastholde bestemte opfattelser af kvinder og mænd og af deres naturlige stilling i samfundet. Stereotypiseringsbegrebet er et gammelt begreb. Oprindeligt henviste begrebet til en proces eller metode inden for trykkekunsten, hvorved en original kunne kopieres (Cook and Cusack 2010: 9). I en nutidig forståelse anvendes stereotypiseringsbegrebet som udtryk for, at personer genkendes og identificeres på baggrund af deres tilknytning til en bestemt gruppe, som eksempelvis køn. Stereotyper er helt sædvanlige, idet disse hjælper den enkelte med at forstå og systematisere omverdenen. Stereotypiseringer medfører imidlertid, at den enkelte bedømmes på baggrund af sit tilhørsforhold til en gruppe og ikke på baggrund af forhold hos vedkommende selv. Dette er i en

retlig sammenhæng ofte i strid med den enkeltes ret til ikke at blive diskrimineret. Forbuddet mod kønsstereotyper fremgår af FN's kvindekonvention, som Danmark tilsluttede sig i 1983. Det følger af kvindekonventionens artikel 5a, at medlemsstatene skal

tage alle passende forholdsregler for at ændre kvinder og mænds sociale og kulturelle adfærdsmønstre med henblik på at opnå afskaffelse af fordomme, sædvaner og al anden adfærd, som hviler på den opfattelse, at det ene køn er mere eller mindre værd eller på fastlåste kønsroller.

Med FN's kvindekonvention fik forbuddet mod kønsstereotyper en retlig forankring. Ifølge kvindekonventionen er kønsstereotyper problematiske, fordi de fastholder kvinder og mænd i fastlåste kønsroller. Meget ofte involverer stereotypiseringen også en hierarkisering. Traditionelt set har omsorgsarbejdet for eksempel lav status. Køns- og andre stereotyper læres og videreføres i historiske, sociale og kulturelle processer. Da stereotyper er samfundsskabte og ikke biologisk bestemte, betyder det, at det er muligt at ændre eller udrydde disse.

Kønsstereotyper er sociale og historiske konstruktioner, men de har vist sig at være meget sejlivede. Samfundsskabte kønsstereotyper bliver en del af det enkelte menneskes forståelsesramme. Men stereotyperne institutionaliseres også og bliver herved udtryk for almindelige, samfundsmæssige antagelser. I en retlig sammenhæng er der mange eksempler på, hvorledes kønsstereotyper ligger indlejret i retsanvendelse og fortolkning.

Danmark har ved tiltrædelse af FN's kvindekonvention forpligtet sig på at arbejde for en afskaffelse af alle former for kønsstereotyper. Spørgsmålet er, hvor langt denne forpligtelse rækker. Der er dog ingen tvivl om, at staten herved har forpligtet sig til ikke, gennem sin egen virksomhed, at støtte op omkring fastlåste kønsstereotyper.

Indtil videre har denne pligt ikke fået et synligt gennemslag.

KØNSLIGESTILLING I UDDANNELSESSYSTEMERNE: EKSEMPEL JURA

Der er ingen tvivl om, at uddannelsessystemerne, herunder ikke mindst universiteterne har en stor betydning i forhold til den forståelse og opfattelse af kønnene (og af andre grupper), der generelt hersker i samfundet. Det er blandt andet gennem uddannelserne, at den enkelte danner og udvikler sine grundlæggende opfattelser og forståelsesrammer. Der er imidlertid ikke tradition for, at de danske uddannelsessystemer har fokus på deres rolle i forhold til gennem den uddannelse, de tilbyder, at arbejde for en afskaffelse af eksisterende kønsstereotyper. I FN's kvindekonvention er der derimod særskilt fokus på afskaffelse af kønsstereotyper i uddannelserne, jævnfør konventionens artikel 10. Dette indebærer både støtte til fællesundervisning, revision af lærebøger og skoleprogrammer, men også en tilpasning af undervisningsmetoder. Også i EU er der fokus på uddannelsesinstitutionernes rolle i forhold til at afskaffe samfundsskabte kønsstereotyper. Særligt er der i EU fokus på at nedbryde kønsstereotyper som et vigtigt led i at skabe en bedre kønsbalance på de højere uddannelser, idet traditionelle opfattelser af kønnene direkte har en sammenhæng med kvinder og mænds valg af uddannelse. Også på Københavns Universitet bliver den kønsmæssige skævhed på visse af universitetets uddannelser kort berørt. Fokus her er, at der på visse uddannelser er en meget skæv fordeling af kønnene. Det fremgår imidlertid ikke, på hvilken måde denne problemstilling skal søges løst.

Kønsstereotyper findes i en uddannelsesmæssig kontekst både i undervisningsmateriale, i pensumtilrettelæggelse, i opgavekonstruktion med videre. Som led i min adjunkt-pædagogiske uddannelse gennemlæste

jeg skriftlige eksamensopgaver fra den juridiske grunduddannelse. Et kort afskrift fra et par af opgaverne kan som nævnt ses indledningsvist i dette essay. Eksamensopgaverne er i øvrigt for de fleste fags vedkommende tilgængelige på Det Juridiske Fakultets hjemmeside. Formålet med læsningen af opgaverne var ikke at give en ligestillingsretlig vurdering af alle opgaver eller opgaver for bestemte fag, men derimod, på baggrund af gennemlæsningen af opgaverne, at trække nogle gennemgående ligestillingsretlige træk ved opgaverne frem som grundlag for at sætte fokus på problemstillingen omkring kønsstereotyper og universitetsuddannelse. Det skal siges, at mange af opgaverne i øvrigt selv med en meget kritisk læsning ikke var ligestillingsretligt suspekte. Det er dog på baggrund af gennemlæsningen alligevel muligt, som også indledningscitatene viser, at trække nogle generelle træk frem ved opgaverne.

En gennemgang af opgaverne afslører først og fremmest, at der er en meget klar overrepræsentation af mandlige personer i de skriftlige opgaver. Dette kommer klart til udtryk i de opgaver, hvor personerne nævnes med navn (eksempelvis Anders Andersen, Hans Hansens mv.). Nogle opgaver anvender i udgangspunktet en kønsneutral sprogbrug, eksempelvis ved at referere til personerne i opgaverne ved efternavn eller en kønsneutral titel, eksempelvis minister, advokat og så videre. Anvendelse af pronominer afslører imidlertid kønnet på vedkommende, som langt oftest er en mand. Der er flere eksempler på opgavekomplekser på fem til syv sider, hvor der ikke indgår nogen kvinder, men kun mænd. I et enkelt fag er der i fagets fem opgaver kun en kvinde, som tilmed optræder i opgaven gennem en tilknytning til en mand, nemlig som samlever. Modsat er der ingen eksempler på opgaver, hvor der kun er kvinder. Det betyder, at de skriftlige opgaver i vidt omfang er bygget op omkring mænd, og at kvinder er usynlige. Samlet set efterlader de skriftlige opgaver det indtryk, at verden er

befolket af mænd, og at samfundet styres af mænd.

Det er også interessant at se på, hvordan kvinder og mænd fremstilles i opgaverne, idet dette afslører, hvilken opfattelse af kønnene som udtrykkes. I mange af opgaverne fremstod mændene som de aktive og handlende personer (jurastuderende, advokat, kurator, minister, virksomhedsejer mv.) Kvinderne indgår derimod ofte i opgaverne gennem deres tilknytning til en mand, som enke, ægtefælle, samlever, veninde eller mor. Det vil sige, at kvinden beskrives gennem relationen til en mand. Når kvinder indgår i en opgave som en aktiv og handlende part, køber de ofte tøj og boligtilbehør, hvorimod mænd køber fjernsyn og biler. Kvinderne i opgaverne beskrives ofte også som omsorgspersoner, blandt andet som deltidsansatte, som sygeplejersker eller som social- og sundhedsassistenter. Generelt kan det om de skriftlige opgaver siges, at de formidler en meget traditionel og kønsstereotyp struktur, uden at opgaverne har som formål at problematisere eller diskutere disse strukturer.

I en afgørelse fra det norske diskrimineringsnævn afsagt i 2001 skulle nævnet tage stilling til, om lærebogsmaterialet i ni kristne, private grundskoler var i strid med den norske ligestillingslov. Lærebogsmaterialet, som eleverne blev undervist efter, fremstillede grundlæggende set kvinder og mænd som forskellige. Faren var leder af familien, og moren ansvarlig for omsorg og kærlighed. Ifølge flertallet i Ligestillingsnævnet byggede lærebogsmaterialet ikke på princippet om ligestilling mellem kønnene. Ifølge flertallet skal ligestillingsprincippet forstås således, at kvinder og mænd

fremstilles slik at de kan ha samme opgaver og ansvar på alle områder i samfunnet og at læremidlene heller ikke støtter opp om tradisjonelle kjønnsrollemønstre på en ukritisk og ureflektert måte.

Kvindekonventionens artikel 5a om afskaf-

felse af kønsstereotyper indgik i øvrigt aktivt i nævnets argumentation.

Det kønsdiskriminerende element var ganske klart i denne sag, hvor eleverne direkte blev undervist i forældede og direkte diskriminerende opfattelser af kvinder og mænd. Afgørelsen er imidlertid også interessant, fordi den fremhæver, at lærebogsmaterialet heller ikke må støtte op omkring traditionelle kønsroller på en ukritisk og ureflekteret måde. Som nævnt placeres kvinder og mænd i en meget stereotyp struktur i mange af eksamensopgaverne på den juridiske grunduddannelse. Dette sker formentlig helt ubevidst. Ikke desto mindre bidrager eksamensopgaverne herved til at støtte op omkring traditionelle opfattelser af kvinder og mænd og deres placering i samfundet. Der er ingen tvivl om, at kvinder stadig i et vist omfang varetager hovedomsorgen for især mindre børn (eksempelvis gennem udnyttelse af orlovsrettigheder og deltidsbeskæftigelse). Det betyder imidlertid ikke, at kvinder blot ukritisk skal defineres ud fra en sådan kønsstereotyp rolle. I FN's kvindekonvention understreges derimod, at omsorgen for børn er både kvinders og mænds ansvar.

AFSLUTNING

Ligestilling og forbuddet mod diskrimination på baggrund af køn er et retlig felt i udvikling. Det retlige forbud mod stereotyper er en vigtig figur i denne udvikling. Stereotypiseringsforbuddet giver en retlig platform for at adressere de fordomme og generelle antagelser, der er indlejrede i alle dele af samfundet. Uddannelsesinstitutionerne har en særlig forpligtelse til ikke ukritisk at medvirke til, at traditionelle opfattelser af kønnene understøttes og videreføres. De enkelte uddannelsesinstitutioner har indtil videre ikke været opmærksomme på den forpligtelse. De meget kønsstereotype eksamensopgaver på jura forekommer i hvert fald svære at forklare på anden måde.

Det Juridiske Fakultet arbejder for tiden med at implementere en ny studieordning. I dette arbejde er der fokus på at højne bevidstheden omkring ligestillingsprincippet.

Stine Jørgensen, Lektor, ph.d.
Forskningscentret WELMA,
Det Juridiske Fakultet
Københavns Universitet.